

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ: ТРАДИЦІЇ, НОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

ACTUAL PROBLEMS OF CRIMINALISTIC METHODICS: TRADITIONS, INNOVATIONS, RESEARCH PERSPECTIVES

Шевчук В.М.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем криміналістичної методики, її предмету, системі та завданням. Проведено аналіз наукових підходів у дослідженні поняття «криміналістичної методики», наведено їх аналіз. Запропоновано авторське бачення та визначення поняття «криміналістичної методики». Зазначається, що традиційний підхід ототожнення розуміння понять «методика розслідування окремих видів злочинів» і «криміналістична методика» є дещо застарілим і таким, що не відповідає сучасному розумінню та змістовному наповненню цього терміну.

Обґрунтовується, що останнім часом є виправданим більш розширений розгляд предмета криміналістики відповідно до сучасних тенденцій розвитку криміналістики і нагальних потреб практики (слідчої, детективної, судової, прокурорської, адвокатської), який передбачає поряд із досудовим розслідуванням досліджувати і закономірності судової, прокурорської, адвокатської діяльності, зокрема і застосування криміналістичних знань у судовому розгляді, діяльності прокурора, захисника та інших суб'єктів кримінального провадження, що передбачає необхідність розширеного розуміння предмету криміналістичної методики. Доведено, що такі методико-криміналістичні рекомендації потрібні й для судді (суду), й для прокурора-обвинувача, й для адвоката-захисника, і вони мають входити у повноцінний предмет криміналістичної методики.

Запропоновано криміналістичну методику розглядати в широкому розумінні, яка має включати чотири підсистеми: а) криміналістична методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; б) криміналістична методика судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ); в) криміналістична методика професійного захисту; г) криміналістична методика обвинувачення.

Зазначається, що сучасні тенденції розвитку криміналістики та криміналістичної методики вимагають розширення меж її дослідження. Запропоновано новаторський підхід та авторське бачення сучасної системи криміналістичної методики. Обґрунтовано нові наукові підходи та пропозиції по вирішенню досліджуваних дискусійних проблем, визначено інноваційні напрями досліджень у цій царині знань.

Ключові слова: криміналістична методика, система криміналістичної методики, поняття і завдання криміналістичної методики, криміналістична методика судового розгляду, криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень.

The article is devoted to the study of current problems of criminalistic methodics, its subject and tasks. The analysis of scientific approaches to the studied concepts of "criminalistic methodics" is carried out, their analysis is carried out. The author's vision is offered and the definition of the concept of criminalistic methodics is given.

It is noted that the traditional approach of identifying the understanding of the concepts "methodics of investigation of certain types of crimes" and "criminalistic methodics" today is somewhat outdated and does not correspond to the modern understanding and content of such a section of criminalistic science. It is substantiated that recently a more extensive consideration of the subject of criminalistics in accordance with current trends in criminalistics and the urgent needs of practice (investigative, detective, judicial, prosecutorial, advocacy, etc.), which provides for pre-trial investigation to investigate, prosecutorial, advocacy, including the use of criminalistic knowledge in court, the activities of the prosecutor, defense counsel and other subjects of criminal proceedings, which in turn implies the need for a broader understanding of the subject of criminalistic methodics. It turns out that such methodical-criminalistic recommendations are needed for the judge (court), and the prosecutor-accuser, and for the defense counsel, and they should be part of a full-fledged subject of criminalistic methodics.

It is proposed to consider the criminalistic methodics in a broad sense, which should include four subsystems: a) criminalistic methodics for the investigation of certain types of criminal offenses; b) criminalistic methodics of judicial review of certain categories of criminal proceedings (cases); c) criminalistic methodics of professional protection; d) criminalistic methodics of prosecution.

It is noted that current trends in the development of criminalistics and criminalistic methodics require the expansion of its research. An innovative approach and the author's vision of the modern system of criminalistic methodics are proposed. New scientific approaches and proposals for solving the researched discussion problems are substantiated, innovative directions of researches in this field of knowledge are defined.

Key words: criminalistic methodics, system of criminalistic methodics, concepts and tasks of criminalistic methodics, criminalistic methodics of judicial review of criminal proceedings, criminalistic methodics of investigation of criminal offenses.

Постановка проблеми. Сучасні реалії реформування судової та правоохоронної системи потребують активного запровадження системи заходів щодо підвищення ефективності діяльності органів правопорядку, спрямованих на створення якісної протидії кримінальним виявам, пропонування дієвих і результативних заходів і механізмів боротьби зі злочинністю, а також криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності.

Зміни у соціально-політичній та економічній сфері країни поряд із деякими позитивними зрушеннями мають і низку негативних тенденцій, які впливають на розвиток суспільства та окремих його громадян, насамперед це пов'язано зі зниженням рівня соціального забезпечення населення, криміналізацією його певних верств, підвищенням рівня зареєстрованого безробіття, правовим нігілізмом, підвищенням рівня «озброєності» громадян, виявами агресії, жорстокості та насилля.

Спалах і розповсюдження коронавірусної інфекції Covid-19, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ), створили «надзвичайну ситуацію глобального масштабу», наслідки якої суттєво вплинули на світову економіку, свідомість і поведінку людей, що знайшло своє відбиття на міжнародній і регіональній злочинності, діяльності органів правопорядку і національній безпеці держав у сфері охорони громадського здоров'я. в таких умовах відбулися певні зміни у структурі злочинної діяльності, з'явилися нові кримінальні вияви, збільшилася кількість злочинів, які вчиняються організованими злочинними угрупованнями з використанням новітніх технологій. Сучасна злочинність набула нових рис, тенденцій, особливостей та характеристик.

Нинішня ситуація показує, що в таких умовах значно зменшилася вулична злочинність, але різко зросла кількість злочинів, що вчиняються із використанням інтер-

нет-технологій. Значного поширення набуло шахрайство, яке вчиняється організованими злочинними групами. Злочинці почали активно займатися поширенням фейкової інформації про коронавірус, спрямувавши її на посилення страху та паніки серед населення. На цьому фоні появилось нове негативне явище – «інфомедія», пов'язане із поширенням дезінформації про коронавірус, поширенням псевдонаукових порад та інтерпретацій, що викликає нагнітання страху й залякування населення й нерідко призводить до психічних захворювань і суїцидів. Такі негативні тенденції у динаміці злочинності поставили перед криміналістикою нові завдання та функції, пов'язані із «соціальним замовленням» практики на пошук адекватних засобів і методів протидії сучасним викликам злочинності.

З огляду на викладене, нині перед криміналістикою та кожним із її розділів постійно постають нові завдання, важливі теоретико-методологічні проблеми, спрямовані на вивчення та врахування сучасних тенденцій науково-технічного прогресу, глобальних і епідемічних загроз світовому співтовариству, їх впливу на формування криміналістичних знань [17, с. 142–147]. Тому в реаліях сьогодення одним із пріоритетних завдань криміналістики є дослідження та розроблення методико-криміналістичного напрямку, який нині має багато прихованих і невикористаних резервів і практичних можливостей, здатних оптимізувати діяльність органів правопорядку.

Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик є пріоритетними завданнями та перспективними напрямками досліджень в сучасній криміналістиці. Вивчення та аналіз спеціальної літератури й узагальнення практики методики розслідування окремих видів злочинів потребують подальших наукових розробок і розв'язання низки дискусійних та невирішених питань, які вимагають проведення наукових досліджень у цій царині знань.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Значний внесок у розроблення положень методики розслідування окремих видів злочинів здійснили відомі вчені-криміналісти Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, М.В. Салтєвський, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та інші.

Визнаючи важливість здобутків названих науковців, слід зазначити, що окремі питання методики розслідування злочинів, пов'язаних із дослідженням проблем формування та реалізації їх у практичній діяльності, залишаються не досить висвітленими та вимагають наукового аналізу в контексті зміни соціально-економічних умов та оновлення кримінального процесуального законодавства. Водночас необхідно зазначити, що єдиного і прийняттого дослідниками наукового підходу щодо поняття, системи та сутності криміналістичної методики немає.

Крім цього, спостерігається негативна тенденція, коли у підручниках, навчальних посібниках, монографіях, дисертаційних дослідженнях автори на власний розсуд визначають і тлумачать сутність понять, при цьому вибираючи найбільш придатні для них наукові підходи та бачення варіантів розгляду системи і структури криміналістичної методики розслідування досліджуваних ними видів злочину. Звичайно, такий підхід здебільшого негативно впливає на ефективність та результативність практичних рекомендацій і наукових розробок у цій царині знань.

Мета статті – проаналізувати та дослідити окремі дискусійні проблеми поняття «криміналістична методика», визначити традиційні та інноваційні підходи до їх розуміння, сформулювати предмет і систему криміналістичної методики, окреслити перспективні напрями подальших наукових досліджень із цієї проблематики. Сучасний роз-

виток криміналістичної методики потребує розширення меж дослідження та уточнення його предмету й сучасного розуміння. Ця проблематика спрямована на удосконалення і подальший розвиток теоретико-методологічних засад криміналістичної методики та належить до найбільш важливих напрямів криміналістичної доктрини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз слідчої та судової практики показує, що успішне вирішення завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень не може бути вирішено та забезпечено лише за допомогою застосування теоретико-методологічних положень загальної теорії або засобів криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, оскільки розслідування та профілактика окремих різновидів злочинів (крадіжок, вбивств, шахрайства, дорожньо-транспортних подій) потребує застосування криміналістичних рекомендацій методики розслідування таких кримінальних виявів.

Саме в четвертому, заключному розділі криміналістики – криміналістичній методиці акумулюються та синтезуються теоретичні положення та практичні рекомендації стосовно найефективнішого застосування засобів і прийомів криміналістичної техніки і тактики відповідно до специфіки та особливостей розслідування відповідних різновидів злочинів. Як зазначається у літературі, криміналістична методика, будучи заключним розділом криміналістики, поєднує теоретичні положення і практичні рекомендації, викладені в попередніх розділах науки, пропонує, як використовувати досягнення криміналістичної техніки і тактики при розслідуванні злочинів залежно від їх видової чи групової належності. Таким чином, можна сказати, що криміналістична техніка і тактика співвідносяться із криміналістичною методикою як загальна й особлива частини науки [9, с. 398–399].

У контексті дослідження криміналістичної методики слід зауважити, що будь-який злочин є індивідуальним та неповторним, проте у кожному із них зустрічаються схожі ознаки, які є основою для визначення і розробки типових прийомів і методів розслідування. Тому в межах криміналістичної методики досліджується слідча практика по різних видах кримінальних правопорушень, вивчається і узагальнюється досвід ефективного використання тактичних прийомів, науково-технічних засобів, що дозволяє розробляти систему рекомендацій із проведення розслідування, враховуючи особливості окремих видів чи груп таких кримінальних виявів.

Більше того, криміналістичні рекомендації, які містяться у заключному розділі криміналістики (криміналістичній методиці), не є простим поєднанням положень криміналістичної техніки та криміналістичної тактики, а є якісно новим засобом для вирішення завдань розслідування на основі пристосування цих положень до конкретних умов виявлення, збирання, дослідження, оцінки і використання доказової інформації при розслідуванні окремих видів або груп злочинів [9, с. 399].

Як слушно зазначає В.Ю. Шепітько, криміналістична методика – це система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування й запобігання окремим видам злочинів. У системі криміналістичних знань вона є синтезуючим рівнем, який об'єднує положення криміналістичної техніки і криміналістичної тактики в їх переломленні до умов розслідування певного виду злочину [10, с. 3].

Б.В. Щур акцентує увагу на тому, що криміналістична методика – це система інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на оптимальне здійснення розслідування та попередження (запобігання) злочинів [21, с. 902].

В.А. Журавель вказує, що криміналістична методика – це інформаційно-пізнавальна модель, в якій відображено комплекси методів, засобів, прийомів і рекомендацій типізо-

ваного характеру, викладених в описовій або формалізованій формі щодо раціональної організації процесу збирання, оцінки і використання доказової інформації стосовно специфіки вчинення і розслідування різних злочинних виявів і судового розгляду кримінальних проваджень [4, с. 198].

У криміналістичних джерелах існують й інші наукові підходи до визначення криміналістичної методики, при цьому зустрічаються різні найменування цієї частини криміналістики: і «криміналістична методика», і «методика розслідування окремих видів злочинів». Одна група науковців вважає, що ці поняття є тотожними та однорівневими, інші автори (В.А. Журавель, І.І. Когутич, О.В. Малюга та інші) обгрунтовують позицію про те, що вони є різними за змістом і сферою застосування.

Інколи зустрічаються пропозиції «нових підходів» до найменування заключного розділу криміналістики. Так, О.А. Кириченко пропонує цей розділ називати «методика боротьби із окремими видами злочинів», при цьому виділяючи такі окремі методики як «методика боротьби зі злочинами проти життя, здоров'я, свободи і гідності особистості», «методика боротьби із економічними злочинами», «методика боротьби зі злочинами проти громадської безпеки, громадського порядку і народного здоров'я» [8, с. 173, 181] тощо. На мою думку, такі пропозиції є нецільовими та не досить обгрунтованими, тому потребують додаткового вивчення та поглибленого аналізу.

У криміналістиці тривалий час домінував традиційний підхід отождолення понять «методика розслідування окремих видів злочинів» і «криміналістична методика». На мою думку, такий підхід натеper є дещо застарілим і таким, що не відповідає сучасному розумінню та змістовному наповненню такого розділу науки криміналістики як «криміналістична методика».

Останнім часом є виправданим більш розширений розгляд предмета криміналістики відповідно до сучасних тенденцій розвитку криміналістики та нагальних потреб практики (слідчої, детективної, судової, прокурорської, адвокатської), який передбачає поряд із досудовим розслідуванням досліджувати і закономірності судової, прокурорської, адвокатської діяльності, зокрема і застосування криміналістичних знань у судовому розгляді, в діяльності прокурора, захисника, що передбачає необхідність розширеного розуміння і власне предмету криміналістичної методики.

Отже, відповідні криміналістичні рекомендації потрібні для всіх учасників кримінального провадження з метою реалізації їхніх кримінально-процесуальних функцій для об'єктивного, повного, всебічного і неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення в процесі досудового розслідування та судового розгляду. Такі криміналістичні рекомендації потрібні й для судді (суду), й для прокурора-обвинувача, й для адвоката-захисника, які і мають входити у повноцінний предмет криміналістичної методики. Саме такий підхід, на мою думку, охоплює весь процес кримінального провадження (досудове розслідування та судовий розгляд), є логічним, обгрунтованим і відбиває сучасне розуміння предмету та об'єктів криміналістики.

Тому не потрібно отождолювати поняття «криміналістична методика» і «криміналістична методика розслідування злочинів», оскільки ці поняття розглядаються як загальне та окреме, в якій «криміналістична методика розслідування» є підструктурною системою загального поняття у широкому розумінні «криміналістичної методики», яка включає таку підсистему як «криміналістична методика судового розгляду кримінальних правопорушень».

Криміналістика має розробляти практичні рекомендації не лише для суб'єктів досудового розслідування, а й для суду та судового розгляду кримінальних проваджень. Виходячи із цього, очевидно, що криміналістична методика має складатися із двох підсистем: а) криміналістичної методики розслідування окремих видів кри-

мінальних правопорушень; б) криміналістичної методики судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ). При цьому варто зауважити, що такі методики є об'єктом криміналістичних досліджень [1; 3; 11; 13]. Такий підхід останнім часом є предметом наукових дискусій серед науковців, які здійснюють певні розробки із вказаної проблематики.

На мою думку, певний науковий інтерес викликають пропозиції окремих науковців як підсистему криміналістичної методики поряд із криміналістичною методикою розслідування окремих видів кримінальних правопорушень і криміналістичною методикою судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ) розглядати як окрему підсистему криміналістичної методики власне криміналістичну методику професійного захисту.

Так, Я.О. Іваницький вказує, що ще одним аспектом цього та попередньо наведених наукових підходів до розуміння криміналістичної методики є відсутність у них посилання на досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) як на самостійне джерело для відповідних практичних рекомендацій. Водночас під час формування визначення поняття «тактика професійного захисту», не всі ситуації практичної діяльності суб'єктів кримінального провадження, в тому числі і адвокатів, знайшли, своє відображення у наукових дослідженнях, тому можна змодельовувати випадки, за яких методичні рекомендації міститимуть у своїй основі як досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику) саме в цих ситуаціях, так і наукові положення щодо схожих, але не цих же, ситуацій. Відсутність в окреслених вище дефініціях методики професійного захисту вказівки на досвід адвокатської діяльності (адвокатську практику), як на самостійне джерело для відповідних практичних рекомендацій, на думку науковця, є їх недоліком [5, с. 210–214].

Аналізуючи концептуальні положення криміналістичної методики, автор визначає методику професійного захисту як підсистему криміналістичної методики, яка включає в себе сукупність теоретичних наукових положень і положень адвокатської практики, а також розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо раціональної організації та здійснення захисту адвокатом-захисником в рамках кримінального провадження за окремими категоріями (видами) кримінальних правопорушень [6, с. 100–102]. На мою думку, такий підхід є перспективним, але він потребує подальшого вивчення та додаткової аргументації.

Отже, криміналістична методика професійного захисту може розглядатися як підсистема криміналістичної методики і бути об'єктом вивчення криміналістики та проведення подальших наукових розробок як одним із пріоритетних інноваційних напрямів криміналістичних досліджень, враховуючи окремі наукові досягнення, присвячені цій проблематиці [7; 16; 20].

Крім цього, у зв'язку із реформуванням судової системи та органів правопорядку з'являються також і нові суб'єкти, які використовують криміналістичні знання: сторони кримінального провадження, процесуальний керівник, керівник органу досудового розслідування, слідчий суддя та інші. Виходячи із цього, до нових напрямів розвитку криміналістичної методики слід віднести питання професійного захисту, прокурора і судді (суду). Тому можна в порядку постановки проблеми розглядати також криміналістичну методику професійного захисту, криміналістичну методику діяльності прокурора-обвинувача, криміналістичну методику діяльності судді (судового розгляду). Зрозуміло, що такий підхід є новаторським і потребує подальшого додаткового вивчення. На мою думку, необхідно досить виважено ставитися до розширення меж застосування криміналістичних знань у сфері криміналістичної методики, при цьому враховуючи предмет і об'єкт криміналістики.

З огляду на викладене, криміналістична методика у широкому розумінні має складатися із чотирьох підсистем: а) криміналістичної методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; б) криміналістичної методики судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ); в) криміналістичної методики професійного захисту; г) криміналістичної методики обвинувачення.

У системі криміналістичних знань такі підсистеми криміналістичної методики є синтезуючим рівнем, який об'єднує положення та засоби криміналістичної техніки і криміналістичної тактики в їх переломленні до специфіки та умов розслідування та судового розгляду окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, певного виду злочину. Виходячи із таких положень, необхідно говорити про криміналістичну методику певного виду кримінального правопорушення, наприклад про криміналістичну методику розслідування вбивств із розчленуванням трупа, криміналістичну методику судового розгляду вбивств із розчленуванням трупа; криміналістичну методику професійного захисту під час досудового розслідування та судового розгляду вбивств із розчленуванням трупа; криміналістичну методику діяльності прокурора-обвинувача під час досудового розслідування та судового розгляду вбивств із розчленуванням трупа тощо.

Ще однією із досить актуальних проблем удосконалення розроблення теоретико-методологічних засад криміналістичної методики є дослідження питань системи цього відносно самостійного розділу криміналістики. Ця традиційно в системі криміналістичної методики розслідування розглядають дві її підсистеми: а) загальні положення методики розслідування злочинів (криміналістична методика), б) методика розслідування окремих видів чи груп злочинів [10, с. 4].

Вивчення та аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що такий підхід у криміналістиці є традиційним і найбільш поширеним. Так, В.М. Плетенець вказує, що зміст криміналістичної методики складають загальні положення (криміналістична класифікація злочинів, криміналістична характеристика злочинів, криміналістичне вчення про розкриття злочинів, проблеми взаємодії під час розслідування); окремі криміналістичні методики (методики розслідування крадіжок, грабежів, розбоїв, убивств, зґвалтувань, вимагань тощо) [9, с. 15].

В.Д. Лук'янчиков зазначає, що криміналістична методика – це система наукових положень і заснованих на них рекомендацій з організації та проведення розслідування і запобігання окремих видів злочинів. Це заключна частина криміналістики, яка у своїй структурі включає загальні положення, що стосуються методики розслідування усіх злочинів, криміналістичної класифікації та характеристики окремих видів злочинів та окремі методики їх розслідування [15, с. 24].

В.П. Лавров зазначає, що система криміналістичної методики складається з двох основних частин: 1) загальні положення методики; 2) сукупність окремих (видових, родових) методик. Загальні положення методики включають відомості про предмет, завдання, джерела, структуру, значення методики; історії її виникнення та розвитку; наукові положення про організаційні та методичні засади, які визначають типову структуру окремої методики. До загальних положень методики належать і основи взаємодії слідчого з оперативними працівниками, використання допомоги громадськості та засобів масової інформації, діяльності з виявлення в ході розслідування і усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів певного виду [14, с. 103].

Традиційно в системі криміналістичної методики виокремлюються загальні положення та окремі криміналістичні методики розслідування. Загальні положення є теоретико-методологічною основою цього розділу криміналістики, де розглядаються такі питання як поняття, сис-

тема, завдання, структура складових елементів, об'єкти, джерела, історія, принципи криміналістичної методики розслідування, її зв'язок з іншими розділами криміналістики; класифікація окремих методик і їх будова; поняття та структура криміналістичної характеристики; загальні положення взаємодії, профілактичної діяльності в ході організації і проведення розслідування; поняття слідчої ситуації, етапів розслідування та їх зміст.

Окремі криміналістичні методики є самостійними внутрішньо-структурованими комплексами криміналістичних рекомендацій з організації та здійснення виявлення, розслідування і запобігання окремих видів (груп) злочинів, які розробляються відповідно до потреб практики. В межах підрозділу окремі методики розподіляються за типами, що дозволяє визначити загальне призначення та ступінь конкретизації криміналістичних рекомендацій, які містить методика певного типу.

Як зазначається у літературі, окрема методика розслідування – це система взаємозалежних взаємозумовлених дій. Тому її завданням є розроблення типових систем (алгоритмів) дій слідчого, які сприяють обранню оптимальної лінії поведінки під час розслідування певного виду кримінального правопорушення. Окрема криміналістична методика – це комплекс порад типізованого характеру, який є найбільш ефективним під час розслідування того або іншого виду (роду) кримінальних правопорушень: крадіжок, вимагань, убивств, бандитизму, зґвалтувань, шахрайства, контрабанди. Вона містить типові комплекси слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій або оперативних-розшукових заходів, передбачає послідовність їх проведення [10, с. 5].

Сучасні тенденції розвитку криміналістики та криміналістичної методики вимагають розширення її меж дослідження. На мою думку, за своїм змістом криміналістична методика у широкому розумінні повинна мати 4-рівневу структуру: 1) *загальні положення* (поняття і предмет криміналістичної методики, принципи її формування, функції, система, завдання, структура складових елементів, об'єкти, історія, джерела, її зв'язок з іншими розділами криміналістики, сфера реалізації, криміналістичні рекомендації з організації і планування розслідування та судового розгляду); 2) *окремі підсистеми (рівні) криміналістичної методики* (криміналістична методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; криміналістична методика судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ); криміналістична методика професійного захисту); криміналістична методика державного обвинувачення; 3) *окремі наукові теорії* (теорія криміналістичної характеристики злочинів, вчення про криміналістичну ситуацію (криміналістична ситуація), вчення про криміналістичну класифікацію злочинів, криміналістичне вчення про розкриття злочинів, криміналістичне вчення про організацію розслідування злочинів, криміналістична теорія тактичних операцій, криміналістичне вчення про взаємодію під час розслідування та судового розгляду); 4) *окремі криміналістичні методики стосовно певного виду кримінального правопорушення* (криміналістична методика розслідування крадіжок, вбивств, зґвалтувань тощо; криміналістична методика судового розгляду крадіжок, вбивств, зґвалтувань тощо; криміналістична методика професійного захисту під час досудового розслідування та судового розгляду крадіжок, вбивств, зґвалтувань тощо; криміналістична методика підтримання державного обвинувачення під час досудового розслідування та судового розгляду крадіжок, вбивств, зґвалтувань тощо).

Варто зауважити, що криміналістична методика, як наукова категорія, так і різновид практичної діяльності, є відкритою і динамічною системою, яка постійно розвивається і поповнюється новими криміналістичними методиками та науковими теоріями. Крім цього, доцільність існування

такого новаторського підходу щодо системи криміналістичної методики є логічним та науково обґрунтованим, але такий підхід потребує проведення додаткових досліджень і наведення додаткових аргументів на користь саме такого розуміння структури криміналістичної методики як інноваційного напрямку криміналістичних досліджень.

Головним призначенням криміналістичної методики як розділу науки насамперед є розроблення типових систем дій і заходів слідчого, які сприяють обранню ним найоптимальнішої та ефективнішої лінії поведінки під час досудового розслідування та судового розгляду певного виду (групи) злочинів. Загальне завдання криміналістичної методики як і всієї криміналістики – сприяти органам правопорядку у боротьбі зі злочинністю. Спеціальні завдання криміналістичної методики – вивчення типових механізмів вчинення кримінальних правопорушень певних видів, типових вихідної інформації і вихідних слідчих ситуацій, узагальнення передового досвіду і недоліків практики розкриття, розслідування, запобігання, судового розгляду кримінальних правопорушень цих видів і на цій основі розроблення криміналістичних рекомендацій для слідчих, детективів, прокурорів, оперативних працівників, захисників, експертів і суддів.

Як бачимо, завдання криміналістичної методики випливають із загальних завдань кримінального провадження, сформульовані в ч. 2 КПК України, які умовно можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних завдань можна віднести захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; забезпечення правильного застосування законів і підзаконних актів; швидке, повне та неупереджене розслідування та судовий розгляд злочинів; всебічне, повне, об'єктивне дослідження всіх обставин кримінального правопорушення й притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Серед спеціальних завдань криміналістичної методики можна виокремити розроблення криміналістичних рекомендацій з ефективного розслідування та судового розгляду окремих видів або груп злочинів; з'ясування криміналістичного значення обставин, що підлягають встановленню, дослідженню і доказуванню; вивчення й узагальнення практики використання оперативних даних у процесі розслідування та судового розгляду; розробка найбільш раціональних форм взаємодії слідчого з іншими службами і підрозділами органів правопорядку; розробка та застосування криміналістичної профілактики окремих видів або груп кримінальних правопорушень у процесі розслідування та судового розгляду.

З метою вирішення зазначених завдань вченими на основі відповідного методико-криміналістичного арсеналу (системи засобів) виявляється, вивчається й узагальнюється все закономірне щодо вчинення різних видів кримінальних правопорушень, а також стосовно практичної діяльності з їх виявлення, розслідування, профілактики та судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень.

На мою думку, криміналістичну методику необхідно розглядати в трьох аспектах: у науковому, практичному та навчально-дидактичному. По-перше, терміном «криміналістична методика» насамперед позначається *самостійний розділ криміналістики*, який складає систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій, спрямованих на вивчення закономірностей механізму вчинення окремих категорій кримінальних правопорушень і розробку методів і технологій їх виявлення, розслідування, профілактики та судового розгляду.

Криміналістична методика розглядається як *науковий напрям* і відносно самостійний розділ криміналістики, який має яскраво виражений синтетичний характер, а його поява та формування пов'язані з потребами практики і є результатом дії закону інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. Тому криміналістична методика

об'єднує не лише криміналістичні знання, але й положення інших галузей знань. Використання таких знань у криміналістиці відбувається як у простому їх застосуванні в «чистому вигляді» й аж до їх адаптації і творчого пристосування до вирішення криміналістичних завдань, пов'язаних із виявленням, розслідуванням, профілактикою кримінальних правопорушень і судовим розглядом матеріалів кримінальних проваджень.

У другому значенні термін «криміналістична методика» розуміється як оптимально організована діяльність слідчого (детектива) та інших суб'єктів кримінального провадження, зміст і напрям якої зумовлюються принципами побудови окремої криміналістичної методики розслідування та судового розгляду відповідного рівня, що адаптуються та індивідуалізуються до конкретного кримінального правопорушення у процесі здійснення кримінального провадження.

У цьому випадку криміналістична методика розглядається як переломлення криміналістичної методики видової до конкретного кримінального правопорушення, тобто у практичному аспекті. В цьому сенсі криміналістична методика розглядається як *практичний напрям*, який передбачає застосування практичних рекомендацій і вивчає закономірності діяльності всіх учасників кримінального провадження, пов'язаних із розробленням методів і технологій виявлення, розслідування, профілактики кримінальних правопорушень і судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень. У зв'язку з цим слід розрізняти такі підсистеми (рівні) криміналістичної методики: криміналістична методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; криміналістична методика судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ); криміналістична методика професійного захисту; криміналістична методика обвинувачення тощо.

Третій напрям (криміналістична методика) розглядається як *навчально-дидактична дисципліна, або система методико-криміналістичних знань*, яка виконує дидактичну чи навчальну функцію. В реалізації дидактичної (навчальної) функції криміналістичної методики важливу роль мають відігравати відповідні підручники, навчально-методичні посібники, які містять окремі рекомендації щодо криміналістичної методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень і судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (справ).

Реалізація такої функції криміналістичної методики передбачає можливість вивчення її основних положень, набуття певних вмій і навичок під час вивчення криміналістики, відповідних спецкурсів і під час проведення практичних занять, виконання лабораторних завдань і робіт, що забезпечує опанування практичними рекомендаціями такої діяльності. Тому нині перспективним напрямом досліджень є наукові розробки інновацій у криміналістичній дидактиці щодо розроблення, формування та застосування методико-криміналістичних знань, які потребують подальших наукових досліджень. Отже, розгляд криміналістичної методики в таких трьох аспектах є цілком обґрунтованим і може бути покладено в основу розуміння сутності досліджуваного поняття.

З огляду на викладене *криміналістична методика* – це заключний розділ криміналістики, який включає в себе систему інтегрованих наукових положень і розроблених на їх основі комплексів методів, засобів, прийомів, рекомендацій і технологій у вигляді інформаційно-пізнавальних моделей типізованого характеру, викладених в описовій або формалізованій формі щодо організації та оптимального здійснення процесу збору, оцінки і використання доказової інформації стосовно специфіки вчинення кримінальних правопорушень з метою забезпечення ефективного їх виявлення, розслідування, профілактики і судового розгляду та оптимізації кримінального провадження.

Висновки. Таким чином, в реаліях сьогодення одним із пріоритетних завдань криміналістики є дослідження проблем формування та удосконалення окремих криміналістичних методик, які нині мають досить багато прихованих, невикористаних резервів і перспективних практичних можливостей, здатних оптимізувати діяльність органів правопорядку. Нині проблеми формування та вдосконалення окремих криміналістичних методик є пріоритетними завданнями та перспективними напрямками досліджень у сучасній криміналістиці. Як показує вивчення та аналіз спеціальної літератури й узагальнення методики розслідування окремих видів злочинів, потребують подальших наукових розробок і розв'язання низка дискусійних і не вирішених питань, які вимагають проведення наукових досліджень у цій царині знань.

Сучасні тенденції розвитку криміналістики та криміналістичної методики вимагають розширення її меж дослідження. На мою думку, за своїм змістом криміналістична

методика у широкому розумінні повинна охоплювати діяльність всіх учасників кримінального провадження з метою реалізації їхніх кримінально-процесуальних функцій для об'єктивного, повного, всебічного і неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення в процесі досудового розслідування та судового розгляду.

Такі криміналістичні рекомендації потрібні й для судді (суду), й для прокурора-обвинувача, й для адвоката-захисника, які мають входити у повноцінний предмет дослідження криміналістичної методики. Саме такий підхід, на мою думку, охоплює весь процес кримінального провадження (досудове розслідування та судовий розгляд) і є логічним та обґрунтованим, відбиваючи сучасне розуміння предмету та об'єктів криміналістики. Тому однією із визначальних тенденцій розвитку криміналістичної науки в умовах сьогодення є проблема розроблення, формування та удосконалення окремих криміналістичних методик як важливого напрямку розвитку сучасної криміналістичної доктрини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексейчук В.І. Окрема криміналістична методика судового розгляду у кримінальному провадженні: сутність та завдання. Проблеми законності. 2015. № 130. С. 169–179.
2. Варфоломеева Т.В. Защита в уголовном судопроизводстве. Киев, 1998. 204 с.
3. Гавло В.К. Криминалистическое обеспечение предварительного и судебного следствия как задача криминалистической методики // Криміналістика ХХІ століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 листопада 2010 р. Х. : Право, 2010. С. 242–247.
4. Журавель В.А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична. Львів, 2015. Вип. 1. С. 187–200.
5. Іваницький Я.О. Окремі аспекти методики професійного захисту у кримінальних провадженнях про умисне вбивство. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал». 2018. № 3. С. 210–214. URL: http://lsei.org.ua/3_2018/61.pdf (дата звернення: 20.06.2020).
6. Іваницький Я.О. Щодо визначення поняття методики професійного захисту. Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (11-12 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 100–102.
7. Іваницький Я.О. Закономірності адвокатської діяльності як складник предмета криміналістики : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2018. 22 с.
8. Кириченко О.А., Салтевский М.В. Краткий курс криминалистики в вопросах и ответах : учебное пособие. Симферополь : КИЕГП Изд-во, 1998. 198 с.
9. Криміналістика : підруч. для студ. / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
10. Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 1 / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель, В.М. Шевчук та ін.: за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 465 с.
11. Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики в судовому розгляді кримінальних справ : монографія. Львів : Тріада плюс, 2009. 448 с.
12. Когутич І.І. Окремі аспекти криміналістичного забезпечення діяльності адвоката-захисника в ході судового розгляду кримінальних справ (Ч. I). Судова апеляція : науково-практичний журнал. 2007. № 4. С. 23–29.
13. Корчагин А.А. Криминалистическая методика предварительного расследования и судебного разбирательства по делам об убийствах (проблемы теории и практики) : моногр. М. : Юрлитинформ, 2013. 512 с.
14. Лавров В.П., Рахматуллин Р.Р., Романов В.И., Шалимов А.Н. Криминалистика: Краткий курс (конспект) лекций. Казань : Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2013. 171 с.
15. Лук'яничков Б.Є., Лук'яничков Є.Д., Петряев С.Ю. Криміналістика : Навчальний посібник в 2-х частинах. Ч. I: Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. С. 24.
16. Матвійчук В.К., Закревський А.В. Тактика та методика участі адвоката-захисника в судовому слідстві та судових дебатах у кримінальних справах. Юридична наука. 2012. № 3. С. 135–140.
17. Шевчук В.М. Інноваційні напрями розвитку криміналістики // Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали Міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 грудня 2019 року); НАПРн України. Харків : Право, 2019. С. 142–147.
18. Шевчук В.М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення // Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 234–246.
19. Шевчук В.М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
20. Щербатых Е.А. Методика профессиональной защиты по уголовным делам об умышленном причинении вреда здоровью (досудебное производство) : автореф. дис. канд. юрид. наук. Воронеж, 2009. 27 с.
21. Щур Б.В. Ознаки криміналістичної методики. Форум права. 2011. № 3. С. 899–903.